

Dinarlı Aziz Trifon*

Saint Tryphon of Denair

Doç. Dr. Osman Fırat BAŞ ¹

Öz

Bu yazı, *Avrupa Kültürü'nde Aziz Trifon* başlıklı monografinin bir bölümü olarak “Apameia Etrafındaki Tartışma” başlığıyla yayınlanmış Lehçe ilk versiyonunun tercümesidir. Aziz Trifon’un doğduğu ve gömüldüğü yer konusunda fikir birliği ve net bir görüş yoksa da bütün kaynaklar Hıristiyanların bu kutsal şehidinin doğduğu ve ölümünden sonra da defnedildiği yer olarak Frigya’yı verir. Trifon’un nereli olduğuna dair bir tartışma yıllardan bu yana süregelmektedir. Bazı araştırmacılar azizin doğduğu köyün (Kampsada) Marmara Denizi (antik çağlardaki: Propontine ya da Propontis) kıyısında bulunduğunu ve adının da Lampsacus (Lampsakos) olduğunu ileri sürmektedir. Bu kentin bugünkü adı Lapseki’dir. Ama başka bazıları için, köyün bugünkü Dinar yakınlarında olması gerekir. Birbirleriyle çelişen bu görüşlerden hiçbiri açık bir çözüm getirmemekte olup bu sorun ilerideki araştırmaların konusu olmaya devam edecek görünmektedir. Bununla birlikte, Ramsay’ın bu konudaki bulguları, hiç değilse Frigya haritasının oluşturulmasına ayırdığı muazzam (2000 saati aşkın) mesai açısından, üzerinde durulmayı ve düşünülme hak eden bulgulardır. Ona göre Kampsada, “Apameia’ya dâhil bir köy idi.” O halde bugünkü Dinar’ın kuzeyine düşen “Samsun Dağı eteklerinde aranması gerekir.”

Anahtar Kelimeler: Aziz Trifon, Frigya, Kampsada

Makale Türü: Çeviri

Abstract

This paper is the translation of its first original Polish edition „Dyskusja wokół Apamei” [The Discussion around Apameia], published as a chapter of a monograph entitled *Święty Tryphon w kulturze europejskiej* [Saint Tryphon in European Culture]. All sources unanimously give Phrygia as the birth and burial place of St. Tryphon, although there is no consensus and clear position as to the name and location of the place where the holy martyr was born and buried. The discussion around the home village of Tryphon has been going on for years. Some scholars argue that his home village (Campsada) was located by the Sea of Marmara (in ancient times: Propontine, Propontis) and was also called Lampsacus (Lampsakos). This town is today called Lapseki. But for some others, it should be near the today’s Denair. None of the above conflicting standpoints give a clear solution to this issue, which remains the topic of further research. However, it should be considered that Ramsay’s findings in this matter deserve to be emphasized and thoughtful, if only for the enormous work (over 2000 hours) that he put in the creation of the map of Phrygia. According to Ramsay, Campsada „was a village of the Apamean territory. In that case it must be sought on the skirts of Samsun-Dagh”, which lies to the north of today’s Denair.

Keywords: St. Tryphon, Phrygia, Campsada

Paper Type: Translation

*Bu çalışma ilk ve daha dar kapsamlı haliyle Lehçe olarak yayınlanmıştır ve yayın bilgileri şu şekildedir: Baş, O. F. *Dyskusja wokół Apamei*. Walczak-Mikołajczakowa, M. ve Mikołajczak, A. W. (Ed.). (2018). *Święty Tryphon w kulturze europejskiej* içinde (ss. 11-27). Poznań: Pracownia Humanistycznych Studiów Interdyscyplinarnych UAM.

¹Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Filologii Słowiańskiej, osman.bas@amu.edu.pl.

Giriş

Poznan Adam Mickiewicz Üniversitesi Leh Dili ve Klasik Filoloji Fakültesi'nden bir grup araştırmacı, Aziz Trifon konulu bir araştırma projesine bağlı çalışmalarının ikinci cildine² malzeme toplamak amacıyla Türkiye'ye 11-18.02.2018 tarihleri arasında bir araştırma gezisi yapmıştır. Aşağıdaki makale bu araştırma gezisinin bir sonucudur ve proje kapsamında yayınlanan ikinci cildin açılış yazısı olmuştur. Türkçeye çevirisi, kapsamı Trifon'a ilişkin bilgiler de içerecek şekilde genişletilerek yapılmıştır.

1. Aziz Trifon

Trifon'un, Hıristiyanlığın III. yüzyılında yoksul ve dindar bir ailenin oğlu olarak dünyaya geldiği, hiç eğitim almadığı ve köyünde kaz çobanlığı yaptığı biliniyor. Söylenceye göre, çok küçük yaşlarından itibaren bazı sıra dışı yetenekleriyle insanların dikkatini çekmişti: hastaları iyileştiriyor, insanlara musallat olmuş iblisleri kovuyordu ve bir seferinde de ekinlere saldıran zararlıları duanın gücüyle uzaklaştırarak köyünü kıtlıktan kurtarmıştı. Bu mucizeleriyle ünlenen Trifon, 16 yaşına geldiğinde köyünden ayrılmak zorunda kaldı. Zamanın Roma İmparatoru III. Gordion'un en büyük kızının içine bir iblis girmişti ve kıza da onu bu beladan kurtarabilecek yegâne kişinin Trifon olduğu malum olmuştu. Çocuk aranıp bulundu, kızı iyileştirmek üzere Nikea'ya, yani İznik'e getirildi. Trifon, kızı iyileştirmeyi başardı ve artık orada kalıp kendisini putperestler arasında İsa öğretisini yaymaya adadı. Roma tahtına Traionus Decius'un oturmasıyla birlikte Hıristiyanlara yönelik baskılar artmıştı, buna rağmen yolundan dönmeyen Trifon, 250 yılında tutuklandı. İnancından vazgeçmeye önce tatlı dille, sonra korkunç işkencelerle ikna edilmeye çalışıldı, hiç geri adım atmaması üzerine de sonunda idam edildi (Dymczyk, 2017, s. 13-22). Bütün bu anlatılanlar kilisenin bölünmesinden önceki bir tarihte olduğu için, bugün Trifon, hem Katolik Kilisesi hem de Doğu Ortodoks ve Uniat Kiliseleri için bir şehit sayılmaktadır. Katolik Kilisesi'nce her yıl 10 Kasım günü, Doğu Kiliseleri'nce ise 1/14 Şubat (Gregoryen takvime göre 14 Şubat'ta) Aziz Trifon anılır. Aziz Trifon yortusu, Bulgaristan'da ("Trifon Zarezan"³ adıyla) ve diğer Balkan ülkelerinde de bağ bozumunda bir bayram olarak kutlanmaktadır.

Aziz Trifon'un doğduğu ve yaşadığı yerlere ilişkin araştırmacılar arasında bir görüş birliği yoksa da, kaynakların büyük çoğunluğunda bu yerlerin Frigya'da olduğu belirtilmiştir. Rahip Keşiş Makarios tarafından Aynaroz (Atos) Dağı'nda yazılan *Sinaksarion*'da⁴ Frigya'nın yanında iki yer ismi daha verilir. Buna göre, İznik'te Asya Prefect'i (Valisi) Aquilin'in karşısına getirilen Trifon, kendisini şöyle tanıtır: "Adım Trifon, yurdum Kampsada⁵ köyüdür, Apameia'ya yakındır."⁶ Büyük işkencelerle öldürülmesinin ardından, Nikealı Hıristiyanlar onu Nikea'ya gömmek istemişlerdir, ama "aziz onlara görünmüş ve memleketine dönmesi gerektiğini söylemiştir. Kutsal şehit Kampsada'da gömülmüştür (...)" (Dymczyk, 2017, s. 26-27)⁷

"Frigya" ve "Apameia"nın aynı cümle içinde geçmesi, akla hemen Anadolu'da Eskişehir, Kütahya ve Afyon (antik çağların Doryleum, Cotiaeum ve Akronium) kentleri arasında kalan, bugün Frig Vadisi diye bilinen coğrafyayı getirmektedir ki işte zaten bu yüzden Dymczyk da yukarıda alıntıladığımız bölüm için şöyle bir dipnot düşmüştür: Burada "muhtemelen Küçük Asya'da (bugünkü Türkiye'de) Menderes Nehri ile Çine Çayı'nın keşiştiği yerde bulunan antik kent Apameia Kibotos'un yakınlarındaki bir köy söz konusudur.

² Sözü edilen bu proje kapsamında yayınlanan ilk monografi *Święty Tryfon w kulturze Słowian* [İslav Kültüründe Aziz Trifon] başlığıyla 2017 yılında yayınlanmıştır. Başlığından da anlaşılacağı üzere ilk yayının araştırma sahası İslav coğrafyası olmuştur.

³ Ki bu da Bulgarca "bağ bozumu" demek oluyor.

⁴ *Synaksarion. Żywoty świętych spisane na Świętej Górze Athos przez Hieromnicha Makarego z monasteru Simonopetra.*

⁵ Kampsade, Campsada, Camposede.

⁶ M. Walczak-Mikołajczakowa tarafından Makedoncadan çevrilen "Menaion" (Doğu Ortodoks kilisesi ve Bizans geleneğini takip eden Doğu Katolik Kiliseleri'nde kullanılan liturjik bir kitap) bölümü: *Cierpienia świętego meczennika Tryfona* [Aziz Şehit Trifon'un Acıları] (*Święty Tryfon w kulturze Słowian*, 2017, s. 199).

⁷ Asıl kaynak için bkz. *Synaksarion. Żywoty świętych...*op.cit., s.8.

Dolayısıyla Kampsada'yı Çanakkale Boğazı kıyısında Lampsakos (bugünkü Lâpseki) yakınlarındaki Kampsada ile karıştırmamak gerekir (...)” (Dymczyk, 2017, s. 22)⁸ Fakat böyle bir ilişkilendirme, örneğin Odden için tamamen hatalıdır (Odden, 2010), zira o, Aziz Trifon'un köyünün bazı kaynakların iddia ettiği gibi ne Suriye ne de Frigya Apameia'sında olduğunu, ama Nikea, yani bugünkü İznik yakınlarında bir yerlerde olması gerektiğini söyler. Daha tam söylenirse; Odden, Kampsada'nın Marmara Denizi (antik çağlardaki adıyla Propontis) kıyısında bulunduğunu ve ona Lampsacus (Lampsakos) da denilmiş olduğunu iddia etmektedir. Bahsedilen bu yerin günümüzdeki adı Lâpseki'dir ve Polonyalılar ona ilişkin olarak Lehçe'deki en eski kayıtlardan birini, örneğin seyyah Ryszard Raczynski'nin seyahatnamesinde bulmaktadırlar:

Gelibolu'nun karşısında, Asya kıyısında, vaktiyle bahçeler tanrısına tapınılan antik Lampsacus kenti temelleri üzerinde Lâpseki Köyü bulunmaktadır (Raczyński, 1823, s. 176).

Dymczyk ve Odden'in birbirleriyle çelişik görüşleri, bizi Aziz Trifon'un doğmuş olduğu köy üzerine araştırmacıların yıllardan bu yana, en azından *Catholic Encyclopedia*'da Lampsacus maddesi altına,

Kent Çanakkale Boğazı'nın girişinde Misya'da, Gelibolu'nun karşısındadır, (...) Efsaneye göre, İznik'te şehit edilen Aziz Trifon Lampsacus'a gömülmüştür. (...) Lampsacus bugün yaklaşık iki bin nüfuslu bir köy olup Biga Sancağı'nın bir kazasının önemli mevkiidir; adına Rumca Lâpseki, Türkçe Lepsek denir” (Smith, *Dict. of Greek and Roman Geography*, s. v., LEQUIEN Oriens Christianus, I, 771.) (*The Catholic Encyclopedia*, 1910, s. 770-771).

kaydının düşüldüğü tarihten beri sürdürdükleri bir tartışmanın yeni bir görünümüyle karşı karşıya bırakıyor. *Catholic Encyclopedia*'nın VIII. cildinin yayınlanma tarihini, araştırmacıların Kampsada'nın yeri konusundaki tartışmalarının sembolik başlangıç tarihi olarak kabul etmek herhalde tümüyle yanlış olmayacaktır, zira ansiklopedinin 1910 tarihli ilk basımı Ramsay'ın *The Cities and Bishoprics of Phrygia*'sında (Vol. I 1895, Vol. II 1897) yazdıklarını tek kelimeyle olsun anmazken, daha eski kaynaklara (örneğin Smith'in 1854'te yayınladığı *Dictionary of Greek and Roman Geography*'sine) gönderme yapmaktadır. Frigya topografyasının oluşturulmasına neredeyse tüm hayatını adanmış olan Ramsay, böyle bir görmezden gelinmeyi hiç hak etmez. Çalışmasının önsözünden, Anadolu'ya yapacağı ilk seyahat öncesinde aylarca o bölgenin tarihine kafa yorduğunu ve o andan itibaren de uykuya dalmadan önceki son, uyandıktan sonra da ilk düşüncesinin hep bu olduğunu öğreniriz: “Frigya'nın topografyasına yahut antik çağlarına ilişkin bir noktanın gündüz ya da gece aklımı meşgul etmediği bir beş saatim nadir olurdu,” diye yazar. Bunun dışında, 1891 yılına dek düzenli olarak her yıl Anadolu'ya yaptığı araştırma gezileri de kütüphanelerde edinilmiş bilginin, kafasında şekillenen düşünce ve kombinasyonların doğruluğunu yerinde sınamasına izin vermiştir (Ramsay, 1897, s. xii).

Ramsay'a göre hatanın kaynağı, her ne kadar Aziz Trifon'un memleketi olabilecek yerler arasından Asi Nehri kıyısındaki Apameia şikkını elese de, Bitinya Apameia'sıyla Frigya Apameia'sını birbirine karıştıran *Acta Tryphonis et Respicii*'nin (Ruinart, 1859, s. 207) Latince versiyonudur. Burada Ramsay'ın bütün bu bilgileri okuyucuya aktarırken hiçbir zaman dikte edici bir tona kaçmadığı, daima bir ihtiyat payı bırakıp genelde “olasıdır ki...”, “mümkündür ki...” ya da “sanıyorum ki...” türü ifadeler kullandığını belirtmeye değer: Yine “Sanıyorum ki,” der, “(...) Samsado-Kome, Apameia'ya dâhil bir köy idi. O halde onun [bugünkü Dinar'ın kuzeyinde yer alan] Samsun Dağı eteklerinde aranması gerekir” (Ramsay, 1897, s. 450).

2. İki Apameia

Bütün bu karışıklık – öyle görünüyor ki – antik çağlarda Apameia adıyla anılan birden çok yerleşim olmasından kaynaklanmaktadır. Tam olarak söylenirse, William Smith'in

⁸ Asıl kaynak için bkz. *Synaksarion. Żywoty świętych...*, op.cit., s.8.

sözlüğünde *Apameia*, *-ea* ya da *-ia* maddesi (Smith, 1854-57) altında sıraladığı tam altı kent vardır ve bunlardan ikisi de Frigya topraklarındadır. Frigya'nın “yerel tarihinin” ve topografyasının yazılmasındaki büyük zorluk, bu coğrafyanın yaklaşık M.Ö. 700'den itibaren hep yabancı boyunduruğu altında bulunması ve her yeni fatihinin de Roma'nın o eski “böl ve yönet” ilkesini uygulaması yüzünden bölgelere ayrılmış olmasındandır. (Ramsay, 1897, s. xi) Bu bölgeleştirmenin en eski versiyonunu Strabon vermektedir:

Güneye doğru Bitinlerle sınır komşusu olanlar (...) Misya Olympus'u denilen dağ etrafında yaşayan Misyalılar ve Friglerdir. Bu boylardan her biri de iki kısma ayrılmıştır. Frigya'nın, zamanında Midas'ın hüküm sürmüş olup da bir yanını Galatların işgal ettiği kısmına Büyük Frigya denirken, Çanakkale Boğazı kıyısı ve Olympus civarında olan diğerine, yani Frigya Epiktetos denilen yere, Küçük Frigya denir (Strabo, *Geography, Volume IV*).

Bitinya'da, yani Strabon'un bölgeleştirmesine uygun olarak Frigya Epiktetos'ta bulunan kent, azizin işkenceyle öldürüldüğü İznik'in yakınındaydı. Ve herhalde öncelikle bu yakın konumundan ötürü olsa gerek, bazı araştırmacılar, Bitinya Apameia'sı ile Trifon arasında hiç tereddütsüz bir bağ kurarlar. Kent ilk başta Μόρλεια [Medania, Mutania] (Steph. B. sub voce Ἀπάμεια) olarak adlandırılmıştır. Makedonya Kralı V. Filippos kenti alıp müttefiki Bitinya Kralı I. Prusias'a bırakır ki o da karısı III. Apama'nın onuruna kente Apamea Myrlea adını vermiştir (söz konusu kentin günümüzdeki adı Bursa'dır).

Apameia Kibotos ise Kelainai yakınlarına, demek ki Büyük Frigya'da I. Antiokhos Soter tarafından kurulmuş kenttir:

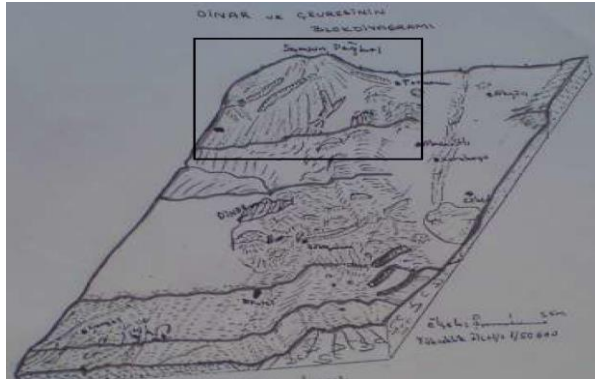
(...) [ona] annesinin onuruna Apame adı verilmiştir. Strabon, kentin Marsyas'ın [Çine Çayı'nın] (ἔκβολαῖς) kaynağında bulunduğunu ve çayın başlangıcının kentte olup tam ortasından geçerek onu Menderes'e bağlayan, eğimli ve gittikçe de şiddetlenen bir akıntıyla kent dışına aktığını söyler. Apameia'nın yeri, Strabon'un tarifine uygun düşen bir nehrin bulunduğu Dinar'da tespit edilmiştir. (Hamilton, 1842, s. 499)

Kampsada neredeydi, Ramsay'ın iddia ettiği gibi Frigya Epiktetos'ta mı yoksa Büyük Frigya'da mı? Yukarıda anılan ve birbirleriyle çelişik sonuçlara ulaşan kaynaklardan hiçbiri buna net bir yanıt veremediğinden, bu soru yapılacak yeni araştırmaların konusu olmayı sürdüreceği gibi görünmektedir. Bununla beraber, Ramsay'ın tespitlerinin, en azından Frigya haritasının oluşturulmasına ayırdığı (2000 saati aşan) mesai göz önüne alındığında (Ramsay, 1897, s. xviii), vurgulanmaya ve üzerinde düşünölmeye değer oldukları da belirtilmelidir.

3. Beşpınar

Ramsay, Kampsada (Samsado-Kome) köyünün “bir göl ve yüksek bir tepenin yakınında” kurulmuş olup “hemen bitişiğinde de kazların otlatıldığını” (Ramsay, 1897, s. 450) bildiğinden, bu yerleşimin aşağıdaki çizimde gösterilen yerde, Apameia Kibotos'un beş mil kuzeyindeki Samsun Dağı eteklerinde olduğunu düşünmüştür.

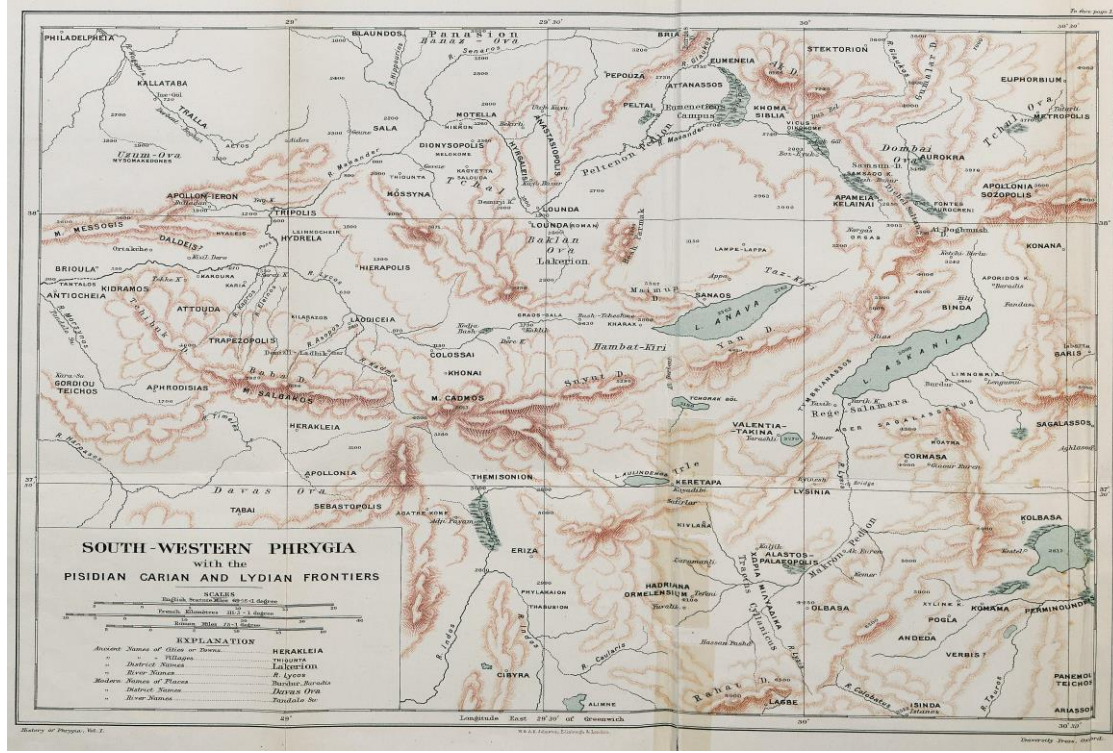
Şekil 1. Dinar'ın coğrafi konumu

Kaynak: Keçeci, 2017, s. 9

Kampsada, Ramsay'ın çalışmasına eklenen haritada kaynakların ve Beşpınar Gölü (Bataklık) yanına yerleştirilmiştir. Beşpınar bugün Dinar'ın dış mahallelerinden Atatürk Mahallesi sınırları içinde bulunmaktadır ve aslında Samsun Dağı boyunca uzayıp giden tek bir caddeden ibarettir. Yakınlarında ise ne bir kaynak vardır ne de herhangi bir göl bulunmaktadır, dolayısıyla buranın artık kazların otlağa salındığı bir yer olmadığı da varsayılabilir.

Şekil 2. Güneybatı Frigya haritası, (Vol. I)

Kaynak: Ramsay, 1897

Sonuç

Hristiyanlığın kutsal şehidi Aziz Trifon'un doğduğu ve mezarının bulunduğu yerin adına ve nerede olduğuna dair araştırmacılar arasında görüş birliği olmamasına rağmen, hemen bütün kaynaklarda bu yerlerin Frigya'da olduğu belirtilmektedir. Araştırmacılar, Trifon'un köyünün neresi olduğu yıllardan bu yana tartışmaktadır. Bazıları, köyünün (Kampsada'nın) Marmara Denizi (antik çağlardaki adıyla Propontis) kıyısında bulunduğunu ve adının da Lampsacus (Lampsakos) olduğunu ileri sürer. Bu yerin bugünkü adı Lâpseki'dir. Ama başka bazılarına göre bu yerin, Anadolu'da Ege Bölgesi'nin batı bölümünde, bugünkü Dinar yakınlarında olması gerekir. Bu görüşün fikir babası, ünlü İngiliz arkeolog ve İncil araştırmacısı William Mitchell Ramsay'dır (1851-1939). Araştırmacıların bu konuda birbirleriyle çelişen görüşleri, öyle görünüyor ki, antik çağlarda Apameia adını taşıyan birden çok kent olmasından ve Frigya topraklarının, her biri yine Frigya diye adlandırılan üç alt bölgeye ayrılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Kampsada'nın yeri yeni araştırmaların konusu olmaya devam edecek olsa da, Ramsay'ın teorisinin hem dikkate değer ve hem de üzerinde epeyce çalışılmış bir teori olduğunu vurgulamaya değer.

Kaynakça

Dymczyk, R. (2017). Ikoniczne wizerunki św. Tryfona w kontekście kultu i tradycji kulturowych. R. Dymczyk (Ed), *Święty Tryfon w kulturze Słowian* içinde (ss. 11-52). Poznań: Pracownia Humanistycznych Studiów Interdyscyplinarnych UAM.

- Hamilton, W. J. (1842). *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia: with some account of their antiquities and geology, Vol. II*. London: J. Murray.
- Keçeci A. (2015). *Dinar'ın coğrafi özellikleri*. İzmir: Dinar Belediye Başkanlığı.
- Odden, P. E. (2010). Den hellige Tryfon av Campsada (d. 251), <http://www.katolsk.no/biografier/historisk/tryfon> (Erişim tarihi: 4.05.2019).
- Raczyński, E. (1823). *Dziennik Podróży do Turcji odbytej w roku MDCCCXIV*. Wrocław: Wilhelm Bogumił Kornd.
- Ramsay, W. M. (1897). *The Cities and Bishoprics of Phrygia: Being an Essay of the Local History of Phrygia from the earliest times to the Turkish conquest, Vol. I, The Lycos Valley and South-Western Phrygia*. Clarendon Press: Oxford (Leland Stanford Junior University Library, 100904).
- Ramsay, W. M. (1897). *The Cities and Bishoprics of Phrygia: Being an Essay of the Local History of Phrygia from the earliest times to the Turkish conquest, Vol. I Part II, West and West-Central Phrygia*. Clarendon Press: Oxford (Leland Stanford Junior University Library, 100905).
- Ruinart, P. T. (1859). *Acta martyrum*. Ratisbonae: Sumtibus G. J. Manz. (St. Michael's College Library, 15728). <https://archive.org/details/actamartyrumpthe00ruin/page/n4>. (Erişim tarihi: 4.05.2019).
- Smith W. (Ed.). (1854). *Dictionary of Greek and Roman Geography, Vol. I*. Boston: Little, Brown and Company.
- Smith, W. (Ed.). (1854-57). *Dictionary of Greek and Roman Geography*. London: Walton & Maberly. The University of Chicago Library, Call Number: 910.3 L 400 c.1, Dewey Collection, Online: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=chi.65413925;view=1up;seq=13>. (Erişim tarihi: 15.04.2018).
- Strabo. (1927) *Geography, Volume IV, Books 8-9*. Translated by Horace Leonard Jones, <http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Strabo/home.html>. (Erişim tarihi: 15.04.2018).
- The Catholic Encyclopedia, Volume VIII* (1910). New York: Robert Appleton Company.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.